

Advies inzake de archeologische verwachting in het plangebied Houtribhoogte/Museum- en Havenkwartier ten behoeve van het bestemmingsplan

Rapport nr. V56
versie 1.3, concept
december 2002

Samenstelling
drs. W.A.M. Hessing
drs. M.J.P. Gouw

In opdracht van:
Gemeente Lelystad
Contactpersonen : T. Veldhuis

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Evaluatie bekende archeologische gegevens
3. (Paleo-)landschappelijke context
4. Resultaten analyse boorbeschrijvingen
5. Conclusie & advies
6. Vervolgstappen
7. Verantwoording

Afbeeldingen:

1. De grenzen van het plan- en onderzoeksgebied
2. Reconstructie van het pleistocene oppervlak in het plangebied

1. Inleiding

Binnen de gemeente Lelystad worden inrichtingsplannen voorbereid voor de lokatie Houtribhoogte en het Museum- en Havenkwartier. De oppervlakte van het plangebied beslaat ca. 120 ha (zie afb. 1). De gemeente Lelystad wil, waar dit realistisch en haalbaar wordt geacht, in de toekomst rekening houden met eventuele aanwezige archeologische waarden. Daartoe is onlangs een begin gemaakt met de ontwikkeling van een eigen gemeentelijk archeologisch beleid. In het kader daarvan is besloten voor een aantal gebieden die reeds in ontwikkeling waren genomen, in ieder geval een archeologisch bureauonderzoek uit te laten voeren, op basis waarvan besloten kan worden of archeologisch voor- of vervolgonderzoek, of fysieke maatregelen ter bescherming van archeologische resten, noodzakelijk zijn. Dit zijn de zogenaamde *pijplijngebieden*, waartoe ook Houtribhoogte/Museum- en Havenkwartier behoren.

In mei 2002 heeft de gemeente Lelystad Vestigia gevraagd voor deze gebieden een bureauonderzoek uit te voeren en de gemeente te adviseren over eventuele vervolgstappen. Uitgangspunt daarbij is te onderzoeken hoe de woningbouw- en andere inrichtingsdoelstellingen, zoals in de ontwerpbestemmingsplannen zijn aangegeven, kunnen worden gerealiseerd met een zo gering mogelijke schade aan het bodemarchief en welke maatregelen op het gebied van fysieke bescherming en documenterend onderzoek daarbij eventueel noodzakelijk zijn. De resultaten voor ieder gebied worden vastgelegd in een rapport.

Voor het onderzoek in het gebied Houtribhoogte/Museum- en Havenkwartier heeft Vestigia gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Het landelijk archeologisch informatiesysteem ARCHIS
- De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
- De Archeologische Monumentenkaart van de Provincie Flevoland
- Het Scheepsarcheologisch Archief NISA
- Kaartmateriaal in het provinciaal depot van bodemvondsten
- Boorgegevens van TNO-NITG en de voormalige Rijksdienst IJsselmeerpolders
- RAAP-rapport 139
- Archeologische literatuur over de Flevopolders

2. Evaluatie bekende archeologische gegevens

Uit het plangebied zelf zijn geen archeologische resten bekend. Theoretisch is het mogelijk dat scheepswrakken worden aangetroffen. Voor zover scheepswrakken niet in de jaren na het droogvallen van de polder zijn vastgesteld, laten zij zich moeilijk opsporen. Het betreft dieper liggende, vrij kleine puntlokaties, waarbij de landschappelijke situering geen enkele rol speelt bij het bepalen van een eventuele verwachting. Schepen konden immers overal vergaan. De kans is dus altijd aanwezig dat zich in het plangebied nog een wrak bevindt, maar een onderzoekscampagne alleen daarop gericht wordt, gezien de geringe trefkans, niet als zinvol en efficiënt gezien. Bij de toekomstig uit te voeren sonderingen of grondwerkzaamheden zal hierop nog wel dienen te worden gelet.

Een andere belangrijke groep van archeologische monumenten in de Provincie Flevoland betreft de bewoningssporen uit het Mesolithicum en Neolithicum. Deze concentreren zich vooral op landschappelijk uitgesproken lokaties, die oorspronkelijk gelegen waren op de toppen en flanken van dekzandruggen en de oevers van kreken en rivieren. In Flevoland zijn verschillende gebieden aan te wijzen die op grond van een reconstructie van het oppervlak van enkele duizenden jaren geleden een hoge verwachting vertonen voor wat betreft de aanwezigheid van jachtkampen en andere sporen uit de bovengenoemde perioden. Eén zo'n gebied ligt in de omgeving van Swifterbant in het grensgebied tussen de gemeenten Lelystad en Dronten. Kenmerkend is dat in dit soort gebieden het pleistocene oppervlak over het algemeen relatief dicht (1 tot 2 m.) onder het huidige maaiveld ligt en dat zich in de ondiepe ondergrond verschillende toppen en flanken van dekzandruggen, alsmede kreken en kreekruggen zich laten onderscheiden.

Ook uit de wijdere omgeving van het plangebied Houtribhoogte/Museum- en Havenkwartier zijn geen archeologische vindplaatsen bekend. De oppervlakte van het pleistocene dekzand ligt in dit gebied op zeer grote diepte. Daarnaast is het huidige maaiveld ook nog eens opgehoogd met 1-2 meter zand. De landschappelijke situatie in dit gebied laat zich geenszins vergelijken met kansrijke gebieden elders in de provincie (zie volgende paragraaf). De kans dat archeologische relictten aanwezig zijn, wordt daarom als uiterst klein geacht. Daarbij zijn de mogelijkheden voor het uitvoeren van inventariserend veldonderzoek, technisch gesproken, zeer beperkt.

3. (Paleo)landschappelijke context

De geologische gegevens voor de beide plangebieden zijn afgeleid uit onderzoeksgegevens in het archief van TNO-NITG en RAAP (zie afb.2).

Het plangebied Houtribhoogte is een betrekkelijk kleine, langgerekte verdichtingslokatie in het havengebied van Lelystad. Uit de interpretatie van de in het verleden uitgevoerde boringen en sonderingen valt op te maken dat het oppervlak van het pleistocene dekzand in het plangebied tussen de 7,3 en 12,4 m onder maaiveld ligt (ca. 10-14,5 m-NAP). Er zijn geen aanwijzingen dat er duidelijke hogere toppen in het dekzandoppervlak aanwezig zijn. Het gebied helt vrij duidelijk af naar het noordwesten. In het noordoostelijke deel is een aanwijzing voor erosie van het dekzandoppervlak gevonden (in een boring ligt het dekzand ca. 3,5 meter lager dan de boringen eromheen). Waarschijnlijk betreft het hier een kreekgeul (zie verder hoofdstuk 4). De mogelijkheden voor onderzoek en/of bescherming van prehistorische vondstcomplexen in hun landschappelijke setting zijn ook in dit gebied minimaal. Eventuele archeologische vindplaatsen dienen altijd op basis van algemeen geldende criteria gewaardeerd te worden alvorens een gefundeerde uitspraak over behoud of vervolgonderzoek gedaan kan worden. Naast conservering en zeldzaamheid, zijn bij de waardestelling met name gaafheid, informatiewaarde en ensemblewaarde van groot gewicht. Gezien de geringe omvang van het plangebied, de situering in een stedelijk gebied en de zeer diepe ligging (erosiekans) is de kans gering dat een eventuele archeologische vindplaats in het plangebied op deze laatste drie criteria hoog zal scoren. Ook daarom wordt vervolgonderzoek niet zinvol geacht.

4. Resultaten analyse boorbeschrijvingen en reconstructie pleistocene oppervlak

De top van de pleistocene afzettingen (dekzand) in het plangebied Houtribhoogte ligt op een diepte van 7,3 tot 12,4 m-mv. Het dekzandoppervlak helt naar het noordoosten. In twee boringen rondom de noordelijke punt van het plangebied is naar voren gekomen dat het vlak daar door erosie aangetast is. De boringen laten een opeenvolging van grof zand en verslagen veen aan de basis van de insnijding (in een geval is het tot 3,5 meter diep ingesneden) zien. Verder is het opgevuld met een zeven meter dik pakket klei afgedekt door een dunne laag veen. Deze insnijding is het gevolg van de aanwezigheid van een kreekgeul in het noordelijke deel van het plangebied, die ook door Ente e.a. (1986) herkend is. In een boring is eveneens de oever van deze kreekgeul aangeboord. De top van de oeverafzetting (klei met aan de basis zeer fijn zand) ligt op een diepte van ca. 3,5 tot 4,5 m-mv. Het pleistocene vlak is hier niet versneden, maar wordt bedekt door een veenlaag. De kreekafzettingen behoren tot het Laagpakket van Wormer.

In het overige deel van het gebied is het pleistocene vlak onaangetast en wordt bedekt door een tot 60 cm dikke veenlaag. Deze laag wordt bedekt door klei, dat tot het Laagpakket van Wormer gerekend wordt ('Oude Zeeklei'). In enkele gevallen is deze klei gescheiden door een dunne veenlaag en is het laagpakket in twee fasen onder te verdelen¹. De top van het laagpakket ligt tussen de 4 en 5,5 m-mv. Hierboven worden gyttja's behorende tot de Flevomeer Laag aangetroffen, vaak gescheiden van het onderliggende Laagpakket van Wormer door een veenlaag (Hollandveen Laag). De bovenste 2,5 tot 3 m onder het opgebrachte zand is te correleren met de Almere-, Zuiderzee- en IJsselmeefase.

Op basis van gepubliceerde zeespiegel- en grondwaterspiegelcurves² voor het Holoceen kan het begin van veenvorming geschat worden. Hieruit kan afgeleid worden, dat veenvorming op de hoogst gelegen delen van de dekzandvlakte in het plangebied reeds in het (Laat-)Mesolithicum mogelijk was. De lokatie was derhalve alleen voor die tijd eventueel aantrekkelijk voor bewoning. Bewoningsresten jonger dan uit het (Laat-)Mesolithicum zijn in plangebied Houtribhoogte niet te verwachten.

¹ Dit is eveneens geopperd door Ente e.a. (1986, 48)

² Gotje, 1993; Törnqvist, 1993

5. Conclusie en Advies

Het archeologiebestel is sterk in beweging. Dit heeft alles te maken met de aanstaande implementatie van het Europese Verdrag van Malta ter bescherming van het archeologisch erfgoed in de Nederlandse situatie. Het wetsvoorstel voor aanpassing van de monumentenwet en enkele andere wetten ligt op dit moment voor advies bij de Raad van State. Hoewel door veel instanties hierop al geanticipeerd wordt, geldt formeel nog steeds het huidige regime van de Monumentenwet 1988, de toetsing van cultuurhistorische waarden door de PPC in het kader van de WRO/BRO en enkele aanvullende beleidsregels in het kader van het interim-beleid dat de staatssecretaris per 1 oktober 2001 heeft afgekondigd. Deze laatste heeft vooral betrekking op de uitvoering van archeologische werkzaamheden en niet op de planprocedure.

Wat betreft de wettelijke voorschriften rond de archeologie zijn in het kader van dit bestemmingsplan vooral de volgende kaders van belang:

- de toetsing door de PPC en de goedkeuring van het bestemmingsplan door gedeputeerde staten op grond van art. 11 WRO/BRO, dan wel art.19-procedures bij wijziging van bestaande plannen;
- eventuele wettelijke bescherming als archeologisch monument op grond van art. 3 van de Monumentenwet 1988.

Bij de voorbereiding van het bestemmingsplan of de aanpassing daarvan dient onderzoek gedaan te worden naar de bestaande toestand en de gewenste ontwikkeling. Voor wat betreft de cultuurhistorische, en daarmee ook de archeologische waarden is er sprake van een relatie met de algemene onderzoeksverplichting op grond van art. 9. De PPC's zijn de laatste jaren in toenemende mate alert op de aanwezigheid van archeologische en cultuurhistorische paragrafen in ontwerpbestemmingsplannen. Indien onvoldoende informatie aanwezig is wordt, bij reële archeologische verwachtingen, vaak om aanvullend onderzoek gevraagd.

In het geval van de plangebieden Houtribhoogte, Museum- en Havenkwartier is in het kader van het bureauonderzoek vastgesteld dat de aanwezigheid van archeologische waarden, weliswaar niet voor 100% kan worden uitgesloten, maar dat gezien de landschapsgenetische context en de diepteligging de kans minimaal is dat behoudenswaardige vindplaatsen aanwezig zijn, laat staan verloren gaan. Een uitgebreider, vlakdekkend vooronderzoek is in de beide gevallen niet op zijn plaats. Lelystad heeft daarmee aan haar onderzoeksverplichting voldaan op zodanige wijze dat op basis van de beschikbare informatie ook door de provincie een verantwoorde afweging gemaakt kan worden.

Omdat geen archeologische waarden zijn vastgesteld is art.3 MW dus ook niet relevant.

6. Vervolgstappen

Het bureauonderzoek heeft de lage verwachting voor de beide gebieden bevestigd en er zijn geen archeologische indicatoren aanwezig. Vestigia adviseert in het kader van de beide inrichtingsplannen geen verdere archeologische maatregelen te nemen.

7. Verantwoording

Beleidsregels voor de opgravingsbevoegdheid (ook wel genoemd interimbeleid), staatsblad 207, 25 oktober 2001

Belvedere, Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, aangeboden aan de Tweede Kamer door de Ministerie van OC en W, VROM en LNV, juli 1999.

Berendsen, H.J.A., 1997: *Het Zuiderzeegebied*, in: Landschappelijk Nederland, Fysische geografie van Nederland, Assen, 140–148.

Blerck, H. van, 1999: Schatten uit het bodemarchief; archeologie en ontwerp, *bijlage Stedenbouw en Ruimtelijke ordening* nr.4, jaargang 80.

Cultuur als Confrontatie, uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2000-2004, Ministerie van OC en W, Zoetermeer 1999.

Casparie, W.A., B. Mook-Kamps, R.M. Palfenier-Vegter, P.C. Struijk & W. van Zeist 1977, *The Paleobotany of Swifterbant* (*Swifterbant contribution 7*), Helinium 17, 28-55.

Deckers, P.H., J.P. de Roever & J.D. van der Waals (1980). Jagers, vissers en boeren in een prehistorisch getijdengebied bij Swifterbant. Z.W.O. Jaarboek 1980, blz. 111-145

Eindrapport van de Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie, Ministerie van OC en W, januari 2001.

Ente, P.J., 1976: *The Geology of the Northern Part of Flevoland in relation to the human occupation in the Atlantic time* (*Swifterbant contribution 2*), Helinium 16, 15-35.

Ente, P.J., J. Koning & R. Koopstra (1986). De bodem van Oostelijk Flevoland. Flevobericht 258, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Lelystad, 181 blz.

Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (herzien te Valletta, 1992).

Gehasse, E.F., 1995: *Ecologisch-archeologisch onderzoek van het Neolithicum en de Vroege Bronstijd in de Noordoostpolder met nadruk op vindplaats P14*, thesis, Amsterdam.

Gotjé, W., 1993: *De Holocene laagveenontwikkeling in de randzone van de Nederlandse kustvlakte (Noordoostpolder)*, thesis, Amsterdam.

Haalbaarheidsonderzoek Erfgoedcentrum Flevoland, rapport opgesteld in opdracht van Gedeputeerde Staten van Flevoland en gefinancierd door het Ministerie van OCenW. DS consults, december 2001.

Hogestijn, J.W.H., 1991: *Archeologische Kroniek Flevoland*, in: Cultuurhistorisch Jaarboek voor Flevoland 1, 112-113, 119-125.

Heijden, F. van der, 1995: *Archeologie en Natuurontwikkeling, een aanvullende archeologische inventarisatie in zuidelijk en oostelijk Flevoland in verband met een aantal natuurtechnische inrichtingsprojecten*, intern rapport ROB-Amersfoort.

Hogestijn, J.W.H. & J.H.M. Peeters (red.), 2001: De mesolithische en vroeg-neolithische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland), Deel 20 Op de grens van land en water: jagers-visser-verzamelaars in een verdrinkend landschap, *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 79, ROB, Amersfoort.

Houten, L. van den, P. van der Poel, H. van Turenhout en R. Kohlmann, 2000: *Een schat aan voorbeelden, praktijkvoorbeelden uit de Archeologie*, Den Haag.

Kienhuis, H.I., 2001: Het verhaal van kosten van archeologisch onderzoek, in: *de Gemeentestem*, Bestuursrechtelijk Tijdschrift, nr 7148, 453-459.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 2.0, dd 15 oktober 2001, uitgave van het College voor de Archeologische Kwaliteit, Zoetermeer

Lenselink, G. & U. Menke (1995). Geologische en bodemkundige atlas van het Markermeer. Rijkswaterstaat, Directie IJsselmeergebied, Lelystad

McAdam, E., 1996: *Conservation issues in local plans*, Londen.

Makaske, B., D. van Smeerdijk, M. Kooistra, e.a., in druk: Een verkenning van begraven dekzandbodems in een bodembeschermingsgebied ten zuidoosten van Almere, te verschijnen in *Berichten ROB*, Amersfoort.

Mauro, G. & M.F. van Oorsouw, 1997: *Archeologische Monumenten Kaart Flevoland*, ROB, Amersfoort.

Nederlands Normalisatie Instituut (1989). NEN5104/Geotechniek. Classificatie van onverharde grondmonsters. Nederlands Normalisatie Instituut, Delft

Nota Archeologiebeleid Flevoland, Provincie Flevoland, Lelystad 2001.

Nota Invoering Verdrag van Valletta en wijziging archeologiebestel, aangeboden aan de Tweede Kamer door de Staatssecretaris van Cultuur, april 2000.

Peeters, J.H.M., 2002: *Wetenschappelijke Uitgangspunten voor de Archeologische Monumentenzorg in het Kader van de Aanleg van de Hanzelijn (Lelystad-Zwolle)*, ROB, Amersfoort.

Peeters, J.H.M., B. Makaske, J. Mulder e.a., in press: Elements for Archaeological Heritage Management: exploring the Archaeological Potential of Drowned Mesolithic and Early Neolithic Landscapes in Zuidelijk Flevoland, te verschijnen in *Berichten ROB* 45, Amersfoort.

Peters, E. & J.H. M. Peeters (red.), 2001: De opgraving van de mesolithische en midden-neolithische vindplaats Urk-E4 (Domineesweg), *Rapportage Archeologische Monumentenzorg*, ROB, Amersfoort

Poel, P. van der, A. van 't Eind en Ralph Kohlmann, 1999: *Schatten van Gemeenten; vragen en antwoorden over archeologie*, Amersfoort.

Schute, I.A., 1999: *Hanzelijn, aspectrapport archeologie; huidige situatie, autonome ontwikkeling, effectbeschrijving en effectbeoordeling*, RAAP-rapport 408, Amsterdam

Stiboka, 1966: Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000 Toelichting bij kaartblad 27 oost Hattem, Wageningen.

VNG-ledenbrief 00/70, Archeologie, d.d. 9 mei 2000.

VNG-ledenbrief 01/205, Beleidsregels opgravingsbevoegdheid archeologie, d.d. 14 december 2001.

Weerts, H.J.T., P. Cleveringa, J.H.J. Ebbing, F.D. de Lang & W.E. Westerhoff (2000). De lithostratigrafische indeling van Nederland – Formaties uit het Tertiair en Kwartair, versie 2000. Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Utrecht

Zeiler, J.T., 1997: *Hunting, fowling and stock-breeding at Neolithic sites in the western and central Netherlands*, thesis, Groningen.

Zeist, W. van & R.M. Palfenier-Vegter 1983: *Seeds and fruits from the Swifterbant S3 site*, *Palaeohistoria* 23: 105-168.